

ABONNEMENTS  
Indochine Union postale  
Un an... 8000 Un an... 10000  
Six mois... 5000 Six mois... 6000

# Đông-Pháp Thời-Báo

GIẤY BÁO  
Số 224  
Ngày 27 Nov 1925

ANNONCES LÉGALES  
à 10 la ligne de 6 points sur justification  
à 9 lettres quelle que soit la page

NĂM THỨ BA SỐ 366  
Ngày thứ sáu  
27 Novembre 1925  
TỔNG-ĐỊA: NGUYỄN-KIM-ĐÌNH  
Chủ-bút: NAM-KIỆU

Le Courrier Indochinois  
東法時報

BÀO QUÂN  
71, đường Mac-Mahon, 71  
SAIGON  
Điện thoại (Téléphone)  
Số 224

DEPUT LEGAL  
M. NGUYỄN-KIM-ĐÌNH  
Mua báo phải trả tiền trước  
M. NGUYỄN-KIM-ĐÌNH

## LUẬN-LÝ ĐẠO ĐỨC Á-CHÂU VÀ ÂU-CHÂU

Sau khi nghe bài diễn-thuyết của cụ Phan-châu-Trình  
đêm 19 Novembre 1925

II

Trong buổi ban Á-đông ta có số xã-hội, gia-đình đã vững vàng, có lễ-nghi, có trật tự, thời bên Âu một mình nước Hi-lạp (Grèce) mới khởi đầu có văn-minh, mới kế thừa các văn-minh cổ xưa tàn của các giống dân ở miền Tiểu Á-tê-lê (Asie Mineure) và nước Ai-cập (Egypte). Lúc bấy giờ nổi lên một ông hiền-triết Hi-lạp là ông Socrate (Tô-cách-lạp-Đô). Ông là ông tổ luận-lý-học Âu-châu cũng như đức Khổng-Tử là ông tổ bên Viễn-đông ta. Ông không có làm sách dạy đời, sự-nghiệp chỉ là cái đời người của ông. Luận-lý ông chỉ là ở cái lời ông bình-phẩm bài-bác, những phong-tục hủ-lậu và lý-dối bấy giờ, khiến cho kẻ đồng-thời ngịch ông xum lại buột ông phải uống thuốc độc tử-tử.

Những việc làm, những lời nói lúc ông mất rồi, đồ-đề của ông là ông Platon (Bá-lạp-Đô) góp nhặt lại làm thành quyển Ký-ức-ly (Les mémoires) để dạy đời. Ông Platon cũng là một bậc hiền triết có thể đồng hàng với ông Socrate, về sau có ông Aristote (A-ly-ét-đơ-Đức) nổi lên. Ông này là một bậc thiên-tài có một cửa thủ-giới, một bậc triết-học đại tài kiêm luận-lý-học và khoa-học. Luận-lý của ông cũng kế thừa của hai ông kể trên, song có chỗ cải-nhập. Khoa-học và triết-học nhóm thành từ ông. Sau ông lại có phái ông Epioure, cho rằng cái mục-dịch của người ta ở đời là tìm cách làm sao cho yên ổn thân-thể khỏi nhọc nhằn trí, an-đần làm ăn không nên lo sự-chế-biến nghĩa vụ cho phiền phức. Ấy buổi đầu là buổi mới chưa có số, cốt để dụng cơ bèn cho người, sao mà đã có người tư-tướng rỗng-rải tự-do như vậy. Nên về sau tới đời nay cái văn-minh Thái-tây chịu ảnh-hưởng ấy mà mỗi việc làm mỗi lời nói đều khoan-dung, tự-do khiến cho mọi người cũng có thể mở-mang, học hỏi tự-do một mình.

Mạnh có phải giống như tình-cảnh dân tộc ta ngày nay ở đâu. Một cái lý-tưởng không chuyên chế mà ta đã làm ra chuyên-chế để ép như thế, mong rằng ngày nay chúng ta nên chăm-chức, chọn lựa thiết-hành làm sao và tùy hoàn-cảnh, tùy cảnh-ngộ tùy cái trình độ tiến-hóa của dân tộc. Ta muốn châu Âu gia-đình mà quên quốc gia, song gia-đình ta có ở đâu toàn y như lời thành hiền không? Ai cũng biết những gia-đình mới yên ổn nhà, có vinh cho nước mới vinh đến nhà. Cái chủ-nghĩa tư lợi là một cái chủ-nghĩa đại-dội lắm, bọn ích-kỷ thường thấy cái lợi nhỏ mọn nhưng vật mà chẳng thấy cái hại lớn. Một dân tộc sống không lý-tưởng bỏ bỏ một mớ tư lợi thời yếu hèn, không biết giữ tư cách, nên diệt-chủng nếu không đến, thời lại sanh ra cái nạn này khôn-nạn hơn nữa, là toàn xã-hội đều là một mớ người máy, không óc, không lòng, không tư-tưởng, kiếp sống ngẩn ngơ này không biết để làm gì. Đối với lý-tưởng, với nghĩa-vụ đã lãnh đạm như thế, bỏ thờ như thế, phát-pho phát-phương, có xat không hèn, ưa làm tốt hơn làm chủ, vì làm chủ phải lo một tay một óc, hạng người này mà có nhiều thời thì là bị diệt chủng như giống dân Chiêm-thành, giống mọi da đỏ bên Tân-thế-giới còn hay hơn!

NGUYỄN-MỤC-TIỀN

### VIỆC CÔNG PHAN-BỘI-CHÂU

Việc ông Phan bị bắt chắt độc-giả vẫn còn nhớ. Một đây Commission criminelle (Hội đồng xử án) có ông Brie, Thanh tra việc chánh trị ở Bắc-kỳ, ông Dupuy, Đốc-ly Hanoi, ông Bellé, Quan ba đội Pháo-thủ thuộc địa, quan Chương-ly Boyer nhóm xử vụ ông Phan.

Quan Trọng sự Raymond Bona bảo chữa cho ông. Rốt cuộc Hội-đồng lên án khổ sai chung thân. Ngày bắt phạm nên còn chống án lên Hội-đồng bảo hộ (Conseil du Protectorat).

### Muốn bán

Một cái xe hơi hiệu Delahaye 10 ngựa ki-lô xe ki-lô (Limousine) số xe gần tới số 4 ngàn, có đủ phụ tùng đã, áo nệm mới tinh hảo, chạy loo ki-lô mét hao 12 lítros xăng.  
Xin đi nơi Bôn-quân.

## VĂN UYÊN

NHỚ NGƯỜI XUA

Quon biết chỉ rồi lại đổ dang.  
Lâm cho, cho rợn cái năm trăng.  
Tưởng chừng rồi có lòng chừa xót,  
Trông lại người xưa đã ngẩn ngàng.  
Nghĩa nặng đã xuôi dòng nước bạc,  
Tình thương đành gói dăm mây vàng.  
Xưa nay ký-ngộ là như thế...  
Phải dăm riêng ai việc bi-bang.

Minh-Cao.

### ỨC NGÃM

Mang câu đồng nghiệp chắt người nào  
Cầm bút ký tên trả nợ bao.  
Và ngai vì uất khốn phải đại,  
Cổ gan có ruột xù làm sao.  
Bối mình hờ hển than mà trách,  
Ước của cam go giận phải nhào.  
Trại tráng lựa người mà gạt găm,  
Tao già lợm cùm gặt chỉ tao?

Lão-Bồng.

### HỒI HÌNH ĐỪNG TRÊN NON BỘ

Trợ trợ như đá đứng trên hòn,  
Vui thú mà chi khoe khoe nước non?  
Vai mào chắt chắt lời biếm-bác,  
Cần dai cam thẹn tiếng chửi-lên.  
Tuần non sao để chơn non hồng,  
Giữ nước không bay vận nước còn?  
Chớ gọi sơn-hà nhiều đó đó  
Còn nhiều dạ của của tôi con.

Dương-Khai (Ký-chương).

### CÂY DỪ VẢI

Tám kèo một cột thăng sừng đời,  
Chống-chối giang san khắp khắp nơi.  
Mở mào chắt chắt lời biếm-bác,  
Giải then Tào-huà để ngung trời.  
Ướt mình chẳng quản lấm lấm bụi,  
Khô mặt chỉ sợ bụi bụi bụi bụi.  
Chê-chê vì ai đã trót chửi,  
Khôn dè mà nhử dè mồi bươi.

Mai-Kim.

### PHÁP-QUỐC TÒA NỘI CAO ĐỒ

Tòa nội các đã đề cử. Người ta nói rằng ông Herriot hay là Briand lại trở lại làm nội-thư-tướng.

### Lời rao cần kiếp

M. Nguyễn-văn-Côn, là người của bôn-báo lãnh phần đi cõng động bán nhứt-trình và thẩu bạc trong lục-tính, đi nay hơn 5, 6 tháng mà chưa thấy trở về, vậy kính xin trong chư độc giả ông có dịp gặp, xin làm ơn biếu giùm thấy phải trở về lập tức, rất đời ơn.

Bôn-báo

### Thế-thảo tòng-cuộc Annam

Cuộc tranh chèo có địch ban trên năm 1925-1926  
Chùa nhứt 22 Novembre 1925

Từ 3 giờ 40 tới 4 giờ 40  
Etoile de Gladph thắng Electro sáu bàn (Homologué)  
Từ 3 giờ 45 tới 5 giờ 45 Gladph Etoile thắng Arsenal một bàn (Homologué)

Chùa nhứt 20 Novembre 1925  
Từ 3 giờ 40 tới 4 giờ 40: Chợt sport sẽ đấu cầu với Dakao Football club. - Gladph cuộc M. Thom

Từ 4 giờ 45 tới 5 giờ 45: Tán đĩnh sẽ đấu cầu với Paul Bert. - Gladph cuộc M. Thi Paul.

Hôm đầu mùa, hội đĩnh cho hai hội đĩnh trên bốn mỗi groupe đi poule retour, nay hội đĩnh cho thêm mỗi groupe một hội nữa, là ba.

## BÀI DIỄN THUYẾT

của quan Toàn-quyền Varenne tại phủ Toàn-quyền  
ngày 18 Novembre 1925

Thưa quan tiền nhiệm Tổng-thống,  
Ngài trước tôi ở đây này đang trao quyền cho tôi, thì tôi phải trước hết của tôi là từ giữa công chúng rằng Chánh-phủ Cộng-Hòa cảm ơn ngài vì trong các việc phước cho ngài, ngài đã làm nên công cán đặc biệt cho Pháp quốc và cho cõi Đông-Pháp quí trọng này.

Tôi lấy làm đẹp lòng mà nói ra quá quyết mình học nhưng việc ngài đã làm ở đây trong khi quan cựu Toàn-quyền vắng mặt và từ ngày tôi đã đứng đầu vinh diệu kế thừa quyền chức của ngài.

Đã mấy tháng nay, có thể nói rằng tôi đứng cho hay từng ngày việc ngài cai trị và tôi biết trong công lao to lớn của ngài, chánh sách khoan-dại của ngài và cách trị-sự khôn ngoan của ngài.

Bởi vậy cho nên tôi đã quyết tâm làm hết cách cho được ngài đem sự tương-trái mà phụ lục cho tôi trọn hết mấy khi tôi cầm quyền cao trọng; cách phụ lục ấy thế nào, tôi còn đương kiếm còn phải định ra cho có quyền hành đặc biệt, để ngài có thể đem giúp cho Thuộc-địa cái tài ngài hiểu thông tường-tận những sự vụ và lợi quyền ở đó.

Cải công trình nó đợi tôi ở đây sẽ thành ra một quá nửa tôi chẳng có thể san bớt một phần cho người phụ-lục của tôi đã chọn chỉ vì tài năng xuất chúng.

Các ngài, vừa đến nhậm quyền cao trọng làm Tổng-thống Đông-Pháp, thì bỗng phần tôi là kinh chào vọng linh đấng minh-vương Nam-Việt mới thống-hà, lúc sanh tiền ngài thật là một người bần trung thành chánh-trợ của nước-nhà Đại-pháp.

Tôi xin tỏ thêm lời phân-tru của Mãn-quốc cùng đức Hoàng-Đế Vinh-Thụy là một bậc chủ-thừa rất xứng đáng nghiệp cao tiền vương.

Tôi xin tỏ cùng đức vua Cao-Miên lòng tôi kính trọng ngài vì ngài có đức lớn và thương hết dạ trung thành với Pháp quốc là nước giao hảo hảo hảo giao hảo san hòa ngài.

Sau hết, tôi xin giới chào đức vua Vạng tượng và tỏ cùng ngài rằng tôi hết dạ an-cần với dân Lạc & chôn xa xuôi.

Các ngài, các ngài thấy tôi còn rất cảm động vì mỗi đây, trong thành phố Saigon này, tôi đứng cả như dân lập rước cách trọng thể, Tây Nam đều hiệp một chạy đến đón tôi, đứng chào mừng và giơ lòng một nhà chánh-sự tôi đây mà lãnh lo gánh vác vận mạng cõi Đông-Pháp này.

Đó là một phần thưởng được hết cho công tôi có gắng lao sau được rồi phần trách nhiệm của tôi và cơ xư làm sao cho xứng với phần trách nhiệm ấy.

Kỳ thật, trước khi xuống tàu thì tôi đã dâng bản Mãn-quốc chẳng biết bao nhiêu là đầu tư ân-cần, những lời thần ái của người ở mọi nơi mà vì một lợi ích, có lòng quan có đến sự phát đạt theo bề hình thái và theo phía tính thần của xứ tôi đẹp này.

Nếu khi ấy tôi không có tưởng rằng các quan thọ mạng trước tôi, lúc ban sơ, cũng động những lời xưng tụng, những tiếng tin cậy như tôi vậy, thì có lẽ tôi cũng vì đó mà sanh ra chút lòng tự đắc.

Thế mà, các ngài biết tôi đã nhậm tại Đông-Pháp cách nào, có cái chánh sách gì sẵn hay không. Thật không, tôi chịu rằng không có đầu chỉ làm cho tôi động sản bỏ lãnh quyền cao trọng của lãnh trên phủ thác, chẳng qua là có lẽ, y theo lời người vui nhắc lại mới đây, tôi đã lấy ngày chuyển lo quốc

sự, đã ghe phen lịch lăm nhơn tình và thường một lòng trọn thờ công lý chẳng tương lợi tư.

Mà ở đây, trước mặt bá tánh hoan nghinh, bá tánh ấy chính là người tôi sẽ vì đó mà gia-công hành-sự, tôi bắt hỏi mình rằng cho đến phần tôi có phải là nơi trước cho người khởi trông mong quá lộ hay không.

Tất nhiên, tôi rắp làm phận sự phải có lòng khảng-khải, có chí nhiệt-thành; song tôi phải lấy mất do-lương những đũa trở ngại nan-vi và bởi thêm rằng chỗ tự mình có nên ngăn bớt những đũa mong mỏi của người đương như sanh ra chung quanh mình vậy hay không.

Muốn làm dân ấy thì ngày nay tôi phải bày ra đủ hết, phải xét ra kỹ lưỡng các vấn đề quan trọng đương thời của Thuộc-địa, phải chỉ ra liền bày giờ những phương pháp khả-vi mà giải quyết vấn đề ấy.

Tôi cần thận giữ mình chẳng làm như vậy.

Trước hết vì tôi không muốn cho bài diễn thuyết hoan-nghinh này thành ra một bài công-cáo chánh sách đương đại. Tôi không ưa những bài công-cáo. Bình sanh tôi có viết ít bài, tôi có kỷ niệm ông; tôi có dịp đọc nó lại, mà tôi đọc thì tôi càng rõ rằng những lời hứa viết ra thì có đều bất tiện và cũng vô ích như lời hứa miệng vậy.

Bình sanh tôi cũng có dùng lời biện luận nhiều khi. Mà ở đây tôi tình đứng lời ít hơn lời.

Chớ chỉ có một đũa đúng câu đại khái mà thích giải mấy cái đại cương về chánh sách thuộc địa, thì tôi chỉ vịn theo biết bao nhiêu lời hứa tuyệt diệu của các ngài có lẽ từng nghe và tôi thiết nghĩ không hay bị lừa. Mà có lẽ sự từng trải đã làm cho các vị quan trước tôi cũng như đã làm cho tôi biết rõ rằng cái nói với cái làm cách xa nhau cũng như lời hứa với sự thật hành vậy. Và tôi cần nói lại ở đây lời này là lời tôi đã nói tại Paris với nhiều người bởi có ý tôi thế nào: e rằng tôi làm người thất vọng vì tôi ít nói, hơn làm người thất vọng vì tôi ít làm. Hứa ít, làm nhiều. Dẹp tôi trước khi làm, thì làm hơn là nói. Như thế là khôn. Tôi quyết vậy.

Tất nhiên, vài ngày nữa, khi Hội-đồng Chánh-phủ nhóm tại Hanoi, thì người thay mặt cho Mãn-quốc phải tới y-kiến của mình trong phần nhiều vấn đề bày trước dự luận Đông-Pháp. Chứng đó thì người sẽ thấy rằng. Mà người nói lớn ngày nay rằng người bày giờ còn phải kiếm biết thêm và người cần hỏi ý trước hết các quan chánh-cải ty và các quan cai-trị các xứ thuộc về đoàn-thể Đông-Pháp. Người cũng sẵn lòng thân nhận bài luận chỗ nào gần đến, hết thì những lời đầu dự của ai này có thể bày ra cho người; người góp hết ý kiến và nghe hết những kế nào có đều phần trách to ra.

Xin các ngài tin lấy, chẳng phải tôi không biết mấy điều trở ngại quan trọng của cảnh ngộ đương thời. Tôi biết mấy điều trở ngại ấy, hoặc do bề tài chánh của ta mà ra, hoặc do bề kinh tế và chánh trị xứ này mà ra.

Mà trước khi quyết định, đầu tôi đã động bao nhiêu kiến thức về việc ấy đi nữa, tôi còn cần làm cho đủ thêm cần xét lại cho rõ ràng chắc chắn giữa chỗ thật hành, trong trường hợp động, những tư-tưởng tôi có đến giờ.

Vậy thì, tôi xin nói lại, bữa nay không biết đến chương trình và chẳng có bài công cáo.

Tuy vậy chớ từ đây các ngài có quyền hỏi tôi về cái phương châm tôi sẽ noi theo trong việc hành-chánh và

các cử chỉ của tôi sẽ dùng mà đối đãi với nhơn dân.

Đầu ấy làm sao, tôi sẵn lòng đồng vai lời nói rõ. Trước hết, xin nói về phần chánh trị.

Phải giữ tại Đông-Pháp phương-chính trị chín chắn, cần-mẫn, tiết kiệm công ngân, nghiêm nhặt với mình, nhơn từ với chúng, thường chăm nom sự cấp yếu của dân theo bề vật chất và theo phía tinh thần, cố gắng thì ăn hơn là dùng phương-cường chế bất theo, y kiến của mình. Phải dùng phương-chính trị làm sao cho các việc quan đũa vậy theo chế độ nhà nước thủ-trương của mình, thường đem đũa-trung thành mà giúp lời hữu dụng cũng lấy làm vinh diệu mà thì hành năng-lực của người và nhất là hiểu rõ chánh sách của người đứng giúp cho cho được hay chăng.

Chánh trị ấy phải bình-vực lợi quyền chánh đáng của người Pháp ở đây, không cách kia người cách nọ, đã giúp cho mớ mang phết đặt thuộc địa này và cũng phải làm cho thoả thích những đũa hi-vọng càng ngày càng lớn của đoàn dân bản xứ.

Vì người Pháp thì chánh trị ấy phải chăm-lo làm hết thấy việc chỉ có ích cho sự khoan-trương cuộc kiến-tế tại Đông-Pháp, hết thấy việc chỉ có thể làm cho tốt hơn những cơ quan sanh sản và giao dịch của thuộc địa có thể làm cho khỏe hơn những khi-cụ của trường kinh tế ngày nay. Chánh trị phải phải bỏ quyền lợi ấy bảo giữ mà nó thích hợp với quyền lợi chung mà thôi. Nhà nước làm vậy thì có phép buộc người Pháp ở đây phải đương đầu sanh sản của bản xứ, bề mạnh giới của dân, và phải kính trọng phong-tục, đức chỉ riêng là và tánh tình hay cảm xúc của nơi giống người ta.

Vì người bản xứ thì nhà nước phải bảo hộ làm sao cho có công hiệu được người khỏi bị lòng quyền cường-bạo dữ dằn; nhà nước phải xi người mà lo lắng luôn luôn làm sao cho họ an-đàn của người đứng-cao thêm nữa. Nhà nước phải vì người mà lo, cho người hưởng đời sung-sướng hơn trong sự lao động và cuộc thái bình. Nhà nước phải vì người lập ra nhiều nhà làm phước, và kho dự phòng tiết kiệm để trừ bớt cái thâm bịnh hoạn bản xứ.

Nhà nước phải vì người lập nhà cho vay như lời làm phước được cho người khỏi cái nạn cho vay ăn lợi quá phép. Rốt hết, thì nhất là Nhà nước phải vì người mà phò - thông thêm hỏi học thức làm thường cho dân chúng và học thức chuyên môn cho bọn có biệt tài.

Còn những vụ yên cầu về đường chánh sách, rõ ràng chánh sách, việc quản-chánh sách, thì chúng ta chưa biết sự thế làm sao, không có không cụ trước mắt. Chúng ta xin có một đũa là người đã cho chúng ta có thì giờ nghiên cứu các vấn đề ấy và nghĩ suy chín chắn rồi cách giải-quyết làm sao.

Ông Lamartine có viết rằng: «Chánh sách là một cái phương pháp tùy thời tùy thế». Chúng ta phải thông-học-thức học thức ấy sẽ có công-biện tốt lành thì cái sai này cũng thành ra là tốt.

Song phải cần một lẽ, là phía dân Đông-Pháp người ta phải thiết-đồng tâm đồng chí mà công-nhận ăn đũa của hai đảng Pháp-Việt hội hiệp làm ra, mà chọn rằng đầu, lợi của Đông-Pháp là giữ sự yên-giác quí-báu của ta luôn.

Nếu chúng ta có thể bảo người Pháp phải biết ơn đoàn dân hiền lương và siêng năng đã rước họ về nhà và đã ở trung thành với Pháp-quốc trong cơn biến thái thì chúng ta cũng có quyền nói với người bản xứ từ giờ tôi trở như vậy: nói với người già: Phải nhớ Nhỏ coi xứ Đông-Pháp thủ nào khi ta chưa đến và hãy lấy mắt mà xem coi cuộc tiến-hóa trong mấy năm nay ra làm











